Kanûnî Sultan Süleyman uzun saltanatı döneminde hayır severliği, vakıfları ve hayratıyla da öne çıkmış, pek çok âbidevî eser yaptırmıştır. Özellikle Mimar Sinan'a inşa ettirdiği cami ve külliyeler başta gelir. İstanbul'da yaptırdığı eserlerle imparatorluk ihtişamını sergilemeyi ihmal etmemiştir. Süleymaniye Camii ve Külliyesi bunun tipik bir örneğidir. Buraya eklenen medrese ile eğitim sistemi yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca babası Selim adına başlattığı Sultan Selim Camii'ni tamamlamıştır. Oğulları Mehmed ve Cihangir için yaptırdığı cami ve tesisler de bu hareketin önemli bir parçasıdır. Buna kızı Mihrimah Sultan'ın Edirnekapı ve Üsküdar camileri, Hürrem Sultan adına inşa ettirdiği Haseki Sultan Camii ve Külliyesi eklenebilir. İstanbul'un Kırkçeşme denilen su yolları onun eseridir. Mimar Sinan'a yaptırdığı Büyükçekmece Köprüsü bir mimari şaheser konumundadır. Bunun yanı sıra imparatorluğun değişik yerlerindeki imar hareketleri dikkati çeker. Bağdat'ta İmâm-ı Âzam Türbesi ve yanına inşa ettirdiği cami-imaret, yine burada Abdülkādir-i Geylânî Türbesi ve Camii, Konya Mevlânâ Türbesi yanında iki minareli cami, semâhâne, imaret, Seyyidgazi'de büyük tekke, cami, Şam'da büyük bir cami ve imaret zikredilebilir. Ayrıca fethedilen şehirlerdeki pek çok kilise onun adına camiye çevrilmiştir. Yine Kudüs'te Mescid-i Aksâ ile Kubbetü's-sahre'yi ve Kâbe'yi tamir ettirdiği, Medine ve Mekke'de önemli imar hizmetlerinde bulunduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme,* İstanbul Arkeoloji Ktp., nr. 379; *Matrâkçı Nasûh'un Süleyman-namesi: 1520-1537* (haz. Davut Erkan, yüksek lisans tezi, 2005), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osmân,* X; B. Curipeschitz, *Yolculuk Günlüğü: 1530* (trc. Özdemir Nutku), Ankara 1977, s. 44-48; *Hicrî Onuncu-Miladî On Altıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arap Seyyahlarından Gazî ve Mekkî Seyahatnamesi* (trc. Ekrem Kamil, *Tarih Semineri Dergisi,* I/2 [İstanbul 1932] içinde), s. 55, 71, 72, 76, 78; Eyyûbî, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman: Risâle-i Pâdişâhnâme* (haz. Mehmet Akkuş), Ankara 1991; *Mohaç Esiri: Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları* (haz. N. Melek Aksulu), Ankara 1998, s. 56, ayrıca bk. tür.yer.; Ârifî Fethullah Çelebi, *Süleymannâme,* TSMK, Hazine, nr. 1517; Celâlzâde, *Tabakātülmemâlik;* Bostan Çelebi, *Süleymannâme,* TSMK, Revan Köşkü, nr. 1286; Ramazanzâde Mehmed Çelebi, *Târîh-i Nişancı,* İstanbul 1279, s. 205-286; *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 140-153; Lutfi Paşa, *Târih,* İstanbul 1341, s. 293-455; a.mlf., *Âsafnâme* (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan* içinde), İstanbul 1991, s. 58-99; Feridun Bey, *Nüzhetü'l-esrâri'l-ahbâr der Sefer-i Sigetvar,* TSMK, Hazine, nr. 1339, vr. 9b-53b; *Belgrad Seferi Rûznâmesi* (Feridun Bey, *Münşeât,* I içinde), s. 500-507; *Rodos Seferi Rûznâmesi* (a.e. içinde), s. 529-540; *Mohaç Seferi Rûznâmesi* (a.e. içinde), s. 554-566, 570; *Alman Seferi Rûznâmesi* (a.e. içinde), s. 577-584; *Irakeyn Seferi Rûznâmesi* (a.e. içinde), s. 584-598; *Pulya Seferi Rûznâmesi* (a.e. içinde), s. 599-600; *Kara Boğdan Rûznâmesi* (a.e. içinde), s. 602-603; Tahmasb, *Tezkire* (trc. Hicabi Kırlangıç), İstanbul 2001, tür.yer.; Mecdî, *Şekâik Tercümesi,* I, 439; O. G. de Busbecq, *Türk Mektupları* (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, tür.yer.; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 1-54; Lokman b. Hüseyin, *Hünername,* TSMK, Hazine, nr. 1524, II, vr. 1a-154b; a.mlf., *Zübdetü't-tevârîh,* TİEM Ktp., nr. 1973, vr. 64b-73b; a.mlf., *Kıyâfetü'l-insâniyye fî şemâili'l-Osmâniyye,* İstanbul 1987 (tıpkı basım), vr. 48b, 50a-b; *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfii'l-mü'minîn* (haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988, s. 93-141; Peçuylu İbrâhim, *Târih,* I, 2-437; E. Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneziani al Senato,* seri 3, Frienze 1840-55, III/1, s. 70-75; III/3, s. 160-165; *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato, vol. XIV, Constantinopoli relazioni inedite, 1512-1789* (ed. M. P. Pedani), Podava 1996, s. 32-131; *Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556* (trc. A. Kurutluoğlu), İstanbul, ts., tür.yer.; Zinkeisen, *Geschichte,* II, 611-936; III, 1-130; Hammer (Atâ Bey), V, ayrıca bk. tür.yer.; VI, 1-181; J. Chesneau, *Le voyage de monsieur d'Aramon* (nşr. Ch. Schefer), Paris 1887, tür.yer.; Danişmend, *Kronoloji,* II, 59-360; M. Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları,* İstanbul 1950, s. 5-47; a.mlf., "Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar", *Kanuni Armağanı,* Ankara 1970, s. 227-258; a.mlf., *Padişahların Kadınları ve Kızları,* Ankara 1980, s. 34-39; H. Lamb, *Suleiman the Magnificent: Sultan of the East,* New York 1951; N. Ahmet Asrar, *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dinî Siyaseti ve İslâm Âlemi,* İstanbul 1960; Şerafettin Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası,* Ankara 1961; Hüseyin Gazi Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri,* Ankara 1961; Renzo Sèrtoli Salis, *Muhteşem Süleyman* (trc. Şerafettin Turan), Ankara 1963; Semavi Eyice, "Avrupalı Bir Ressamın Gözü ile Kanuni Sultan Süleyman", *Kanunî Armağanı,* s. 129-170; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı,* İstanbul 1972; A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen and Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II,* Wien 1983, I-II; A. Clot, *Soliman le magnifique,* Paris 1983; Esin Atıl, *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent,* New York 1987; *The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent* (ed. Tülay Duran), İstanbul 1988, I-II; Feridun M. Emecen, "Kanuni Sultan Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,* İstanbul 1989, X, 313-382; a.mlf., "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, IX, 501-520; a.mlf., "Kanunî'nin Kanunnâmeleri ve Bir Mitin Doğuşu: Cihan Devletinde Hukukî Yapı", *Tarih ve Medeniyet,* XIV (1995), s. 42-45; a.mlf., "İbrahim Paşa", *DİA,* XXI, 333-335; *Soliman le magnifique et son temps* (ed. G. Veinstein), Paris 1992; *Süleymân the Second and his Time* (ed. Halil İnalcık – Cemal Kafadar), İstanbul 1993; *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent* (ed. G. David – P. Fodor), Budapest 1994; L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktay), İstanbul 1996, s. 87-91, 96-120; Zeynep Tarım-Ertuğ, *Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri,* Ankara 1999, s. 47-56, 100-130; *Kanuni ve Çağı: Yeniçağda Osmanlı Dünyası* (ed. Metin Kunt – C. Woodhead, trc. Sermet Yalçın), İstanbul 2002; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, II, 289-376; III, 19-122; G. Procházka-Eisl – C. Römer, *Osmanische Beamtenschreiben und Privatbriefe der Zeit Süleymans des Prachtigen aus dem Haus-, Hof-und Staatsarchiv zu Wien,* Wien 2007; *Muhteşem Süleyman* (ed. Özlem Kumrular), İstanbul 2007; Aydoğan Demir, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Terki Salât Edenlerle İlgili Fermanı", *TİD,* II (1984), s. 46-53; H. Lowry, "From Trabzon to Istanbul: The Relationship between Suleyman the Lawgiver and his Foster Brother (Süt Karındaşı) Yahya Efendi", *Osm.Ar.,* sy. 10 (1990), s. 39-48; İsmail E. Erünsal, "XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeka ve İlhad Tarihine Katkı", *a.e.,* sy. 24 (2004), s. 127-157; Tayyip Gökbilgin, "Süleyman I", *İA,* XI, 99-155; G. Veinstein, "Suleyman", *EI²* (İng.), IX, 832-842.

FERİDUN EMECEN

Edebî Yönü. Osmanlı padişahlarının çoğu gibi şair olan Kanûnî Sultan Süleyman "Muhibbî"den başka "Muhib" ve "Meftûnî" mahlaslarını da kullanmıştır. Kaynaklar onun şiirden iyi anladığı, âlim ve şairlere itibar gösterdiği ve onları himaye ettiği hususunda birleşir. Selânikî'nin naklettiğine göre Bâkî gibi büyük bir şairi bulup onu yakınları arasına almayı en önemli işlerden biri saymıştır. 3000 civarındaki şiiriyle padişahlardan en çok şiir yazanlar arasında yer alan Muhibbî'nin daha ziyade büyük babası II. Bayezid'in etkisinde yazdığı ilk manzumeleri dil ve duygu bakımından zayıftır. Ancak zamanla aşk, tabiat, bezmü rezm gibi konularda lirizme ulaşmış, padişah olduktan sonra büyük şairlerle yakın teması neticesinde ustalık kazanmış ve şiiri olgunlaşmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman, yorulmak bilmez bir fütuhat azmi ve gayreti içinde bulunmakla beraber ruhundaki sanatkâr taraf onun aynı zamanda ince duygu ve düşünceler şairi olmasını sağlamıştır. Yazdığı aşk, kahramanlık ve düşünce şiirleriyle büyük bir divan meydana getirmiştir. "Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi / Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi" beytinde olduğu gibi dillerden düşmeyen ve atasözü niteliği kazanan hikemî beyitler de söylemiştir.

Muhibbî'nin Farsça ve Türkçe divanlarındaki şiirleri muhteva ve üslûp bakımından öncelikle hükümdarlığını, sultan şahsiyetini yansıtması yanında hamâsî yönü de olan manzumelerdir. Ayrıca hikemî, fik-

rî ve didaktik mahiyette, öğüt verici, dinî ve tasavvufî türden şiirler de söylemiştir. Âşıkane, rindane şiirleri de çoktur. Birbirinden kesin biçimde ayrılmazsa da onun şiirinde bu üç özellik daima dikkati çeker (Çelebioğlu, *TKA*, XXVIII [1990], s. 42). Divan şiirinin yapısı gereği şiirlerinde hükümdar olmanın verdiği üstünlük duygusu değil Hakk'ın kulu ve sevgilinin kölesi temaları daha belirlidir. Bu arada yer yer cihanın sultanı olma temasını işlerse de sultanlık bir anlık uyku ve rüyadan ibarettir. Samimi bir üslûpla yazdığı tevhid, münâcât ve na'tlarında hatalarını ve âcizliğini öne çıkardığı görülmektedir.

Divan şiirinin dili özellikle onun çağında tasavvufî değerlerin ifadesine imkân verdiği halde Muhibbî'de böyle bir derinlik ve zenginlik bulunmaz. Yalnız maddî aşkın sonunun olmadığını dile getirirken tasavvufî kavramları kullanır ve hükümdar olma edası diline yansıyarak şiirinde hikemî bir tavır hissedilir. Sosyal ve idarî pek çok kavramı şiirlerinde ustalıkla kullanması bu özelliğinin sonucudur. Kırk altı yıllık hükümdarlığı boyunca büyük zaferler kazanan Kanûnî Sultan Süleyman şiirlerinde meydan muharebelerini bir tablo halinde ustalıkla anlatır. Kendi çağının şairlerini sık sık nazîre söylemeye yönlendirmesi yahut kendisinin onlara nazîre yazması sevk ve yönetim gayretinin şiire de yansıdığını gösterir. Nitekim gerek kendisinin gerek çağdaşı şairlerin divanlarında yapılan savaşların hâtıralarıyla dolu pek çok musammat, kaside ve gazele rastlanır. Muhibbî sevgili karşısında boyun eğen, aşkın ve sevginin yoğurduğu yumuşak mizacıyla gönüllerde taht kuran bir sultandır. Bütün dünyaya baş eğdiren şair sevgili karşısında çaresizdir.

Şiirlerinde ortaya koyduğu değişik mazmunlar, atasözleri ve deyimlerin güzelliği, dilde gösterdiği özen ve dikkat, ses ve söz uyumu büyük şairlere ne ölçüde yaklaştığını ortaya koymaktadır. Sık sık saf gönüllü ve edepli olmanın gereğini vurgulayan Muhibbî büyüleyici bir şiir gücüne sahip olduğunu belirtirken her divan şairi gibi kendini de över. O dönem şairlerinde sıkça rastlanan, değerinin bilinmemesi, yalnız ve kimsesiz kalma gibi beşerî hallerden o da şikâyet eder. Aşktan, sevgiden ve sevgiliden uzakta olan zâhidler onun kaleminden ve tenkidinden kurtulamaz. Bâkî, Fuzûlî, Bursalı Ahmed Paşa, Necâtî Bey, Hayâlî Bey, Melîhî gibi usta şairlerin izlerini divanındaki pek çok şiirde görmek mümkündür. Ayrıca Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmî, Selmân-ı Sâvecî, Nizâmî-i Gencevî, Ferîdüddin Attâr gibi Fars şairleriyle Ali Şîr Nevâî'den etkilenmiştir. Kendisi de Mesîhî, Ulvî, Zâtî, Aşkî, Hayâlî Bey gibi şairler üzerinde etkili olmuştur.

İlk defa Âdile Sultan tarafından bastırılan Muhibbî divanının (İstanbul 1308) çeşitli kütüphanelerde pek çok yazma nüshası mevcuttur. Bunlardan Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüsha ile (nr. 3873) padişahın kendisi için 1566 yılında saray hattatı Mehmed Şerif Efendi'nin ta'lik hattıyla yazdığı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüsha (TY, nr. 5467) nakkaş Kara Memi tarafından tezhip edilmiş, biri Kültür Bakanlığı'nca (nşr. Günay Kut, Ankara 2001), diğeri Ereğli Demir Çelik Fabrikası tarafından olmak üzere (Ankara 2005) orijinaline uygun boyutta ve kalitede tıpkıbasım usulüyle yayımlanmıştır. Matbu nüshaya dayanılarak 900 küsur şiiri yayımlanan divanın (haz. Vahit Çabuk, I-III, İstanbul 1980) ilmî neşri Coşkun Ak tarafından gerçekleştirilmiştir (bk. bibl.). Muhibbî'nin Farsça küçük bir divanı daha vardır. Kasım Gelen'in yüksek lisans çalışmasına konu olan bu divanın (1989, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) dört yazma nüshası bilinmektedir (TSMK, Revan Köşkü, nr. 738; İÜ Ktp., TY, nr. 6976; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 322, 323).

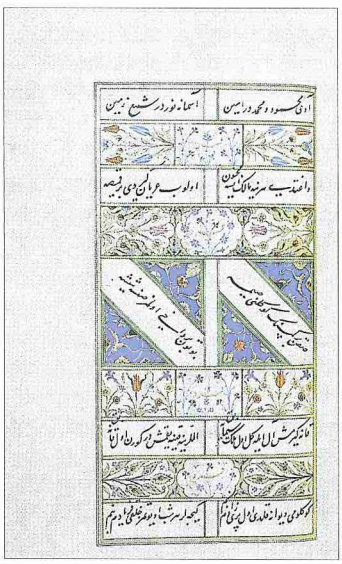

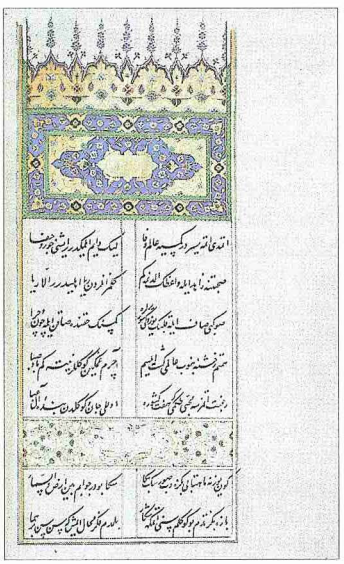

Muhibbî divanının ilk ve son sayfaları (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3873)

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî Dîvânı: İzahlı Metin (haz. Coşkun Ak), Ankara 1987; *Muhibbî Divanı: Tıpkıbasım* (haz. Günay Kut), Ankara 2001, s. 6-22; Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 2406, vr. 23b; Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 774, vr. 7b; Âmil Çelebioğlu, "Turkish Literature of the Period of Sultan Süleyman the Magnificent", *The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent*, İstanbul 1988, II, 61-163; a.mlf., "Şair Kânûnî Sultan Süleyman", *TKA*, XXVIII (1990), s. 39-52; M. Rogers, "The Arts Under Süleymân the Magnificent", *Süleymân the Second and His Time* (ed. Halil İnalcık – Cemal Kafadar), İstanbul 1993, s. 257-294; İsmail Ünver, "Olmaya Devlet Cihanda", *TDİ*, sy. 385 (1985), s. 54-59; Semra Tunç, "Muhibbî Divanı'nda Şair ve Şiir ile İlgili Değerlendirmeler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 7, Konya 2000, s. 265-284; Şadi Aydın, "Farsça Divan Sahibi Osmanlı Sultanları", *Nüsha*, II/6, İstanbul 2002, s. 46-56; Fatma Meliha Şen, "Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbî) ve Baki", *Osm.Ar.*, sy. 28 (2006), s. 183-193; M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, XI, 99.

COŞKUN AK

SÜLEYMAN II
(سليمان)

(ö. 1102/1691)

Osmanlı padişahı (1687-1691).

15 Muharrem 1052'de (15 Nisan 1642, bazı kaynaklarda 14 Muharrem, bir belgede 16 Muharrem) İstanbul'da doğdu. Babası Sultan İbrâhim, annesi Sâliha Dilâşûb Sultan'dır. Sünnet töreni o sırada tahta çıkmış olan ağabeyi IV. Mehmed ile birlikte yapıldı (14 Şevval 1059 / 21 Ekim 1649). IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında büyük vâlide Kösem Sultan ile küçük vâlide Hatice Turhan Sultan arasındaki nüfuz mücadelesi sırasında adının taht için geçmesi üzerine kardeşleriyle birlikte sarayın Şimşirlik denilen özel bölümüne kapatıldı ve daha sıkı kontrol altında tutuldu. Sık sık IV. Mehmed'in çıktığı seferlere ve av partilerine götürüldü, zaman zaman da Edirne Sarayı'na nakledildi. 1683 Viyana Kuşat-